

Dabóczy Kálmán

„Így beszéljeteinkább: az igen igen, a nem nem”

Anglia és Wales Katolikus Püspöki Karának

A közjó című körlevele és tanulságai*

Anglia és Wales Katolikus Püspöki Kara 1996 októberében – két hónappal a magyar körlevél kiadása után – bocsátotta ki *A közjó* (The Common Good) című körlevelét, amely a katolikus egyház társadalmi tanítását mutatja be a modern kor jelenségeire alkalmazva. A megnyilatkozás – akárcsak a magyar – nagy érdeklődést váltott ki, másfél hónappal a bemutatása után is naponta több száz példányra érkezett megrendelés. Katolikus körökben nemzetközi visszhangja is volt, nagy örömmel és érdeklődéssel fogadták az Európai Püspökök IX. Szimpóziumán (Róma, 1996. október) és az Igazságosság és Béke Pápai Tanácsának (Pontifical Council of Justice and Peace) vatikáni találkozásán. A szigetország katolikusai is megmozdultak, a dokumentum irányvonalát követve elkezdődött a felvetett témák részletes ismeretése. A Katolikus Oktatási Szolgálat (Catholic Education Service) például kiadta a katolikus oktatási intézményekre vonatkozó *Alapelvek, Gyakorlatok, Következtetések* című állásfoglalását, melyet minden országgyűlési képviselőjelölthöz eljuttatott. Nagy-Britanniában ugyanis ebben az időszakban éppen parlamenti választásokra készülődtek.

Mi az angol körlevél titka? Miért mozdul meg dinamikus püspökei szavára a katolikus közösség Angliában? Lehet arra hivatkozni, hogy ott nem volt ötven évig tartó ideológiai elnyomás, tudatos erkölcsrombolás, egyházüldözés. Ne feledjük el azonban, hogy a brit szigeteken VIII. Henrik óta a római katolikus vallás közéleti befolyása a töredékére csökkent. A titok nyitja valahol máshol rejlik. Az angol püspöki kar nem tett egyebet, mint a II. Vatikáni Zsinatot feldolgozva, megérelve, az evangélium szellemében, keresztény szemmel nézett körbe a szigetországban és figyelmeztette a híveket mindenkorai erkölcsi kötelességeikre és feladataikra.

A körlevél időszerűségét az angol parlamenti választások jelentették. A püspöki kar ennél a döntésnél is minden segítséget meg kívánt adni azoknak a keresztényeknek és jó szándékú embereknek, akiknek fülük van a hallásra, hogy az örök erkölcsi törvények alapján formáljanak véleményt képviselőjelöltjeikről. Mindemellett a körlevél hangsúlyozza, hogy az egyéni döntés felelősségét a püspöki kar nem veszi le a hívők válláról: *„Nem a püspökök feladata megmondani az embereknek, hogy kire szavazzanak.”* (CG #2)¹ Ennek ellenére is arra hivatkozva támadták az egyházat, hogy az

¹ A tanulmányban idézett dokumentumok rövidítései: Common Good – CG; Sollicitudo rei Socialis – SRS; Gaudium et Spes – GS; Dignitatis Humanae – DH; Pacem in Terris –

* Az írás 1997-ben készült egy egyházi folyóirat felkérésére. Ez az oka annak, hogy a tanulmány számos bibliai idézetet is tartalmaz. A szerző tudatosan törekedett arra, hogy kritikai megjegyzéseinek tartalma ne ütközzék a katolikus egyház tanításával.

túllépte illetékességi körét. Sem Angliában, sem itthon nem hiányzik az a réteg, amely az egyházat elsősorban szentségszolgáltatóként és karitatív szervezatként, nem pedig társadalmi lélekformálóként látná szívesen. A társadalmat érintő kérdések megvitatásakor az erkölcsi normákat és megfontolásokat a „világnézeti semlegesség” jelszavával akarják felveszõpõrni és ezzel automatikusan kötelezõvé tenni az ateizmust. Aki azonban figyelt a körlevél felszólításaira, az már dolgozik a közjón, aki pedig nem, azt nem lehet erõszakkal õnnevelésre és közösségépítésre bírni. Jézus is csak annyit mondott: „*Akinek füle van, hallja meg!*” (Mt 13,9)

A körlevél szerkezete

Az aggiornamento² jeleként módszertani segédlettel kezdõdik a dokumentum, amely egyházközösségek, kiscsoportok (kisközösségek) számára ad részletes iránymutatást a feldolgozás menetére és módjára. Ez az útmutatás az angol körlevél szerves része, és ebbõl a szempontból megszívlelendõ példaként is szolgálhat. Itthon az Országos Lelkipásztori Intézet próbálkozott hasonló segédlet késõbbi kiadásával, ám ez inkább lelkítükör jellegû, így hasznos lenne kiegészíteni az angol javaslatokkal. A kiscsoportoknak ajánlott egyik módszer, a „*Láss – Ítélj – Cselekedj!*” az evangéliumi értékek tükrében kialakított helyzetkép és erkölcsi állásfoglalás után konkrét – egyéni és/vagy közösségi – cselekvésre szólít fel. Ez is jelzi, hogy életünk minden területén láthatóvá kell válnia, hogy kihez tartozunk és kit követünk.

Westminster érseke – Basil Hume – a körlevél elõszavában figyelmeztet, hogy „*a vallás mindig személyes, de sosem tisztán magánügy... Az evangélium felszólítása a felebaráti szeretetre nemcsak azzal jár, hogy a rászorultakon segítünk, hanem a nyomor és a szegénység okai felé is fordít bennünket*”. Az érsek istengyermeki mivoltunkból vezeti le az egyház tanításának emberi méltóságról szóló sarkalatos elvét. Ennek fényében határozottan kijelenti, hogy „*az egyház visszautasítja azt a szemléletet, miszerint az emberi boldogság kizárólag az anyagi jóléten múlik és a kormányzatok egyedüli célja ennek megteremtése. Ha a kormányzat túl nagy figyelmet szentel az anyagi jólétnek más értékek rovására, akkor ez olyan gazdaságpolitikák támogatásához vezethet, amelyek az embert kizárólagosan anyagi javaktól függõ lényé redukálik*”. Ugyanakkor viszont „*minden társadalomban, ahol tiszteletben tartják az emberi méltóságot, amennyire*

PT. A Common Good kivételével a dokumentumok magyar nyelvû fordítása *Az egyház társadalmi tanítása* (Tomka–Goják [é. n.]), illetve *A II. Vatikáni Zsinat tanítása* címû kötetekbõl (Cserháti–Fábián [é. n.]) származnak.

² Az aggiornamento jelentése az, hogy az egyházat a mindennapok kihívásaihoz kell igazítani és ennek megfelelõen korszerûvé tenni. Ez nem politikai és társadalmi divathullámok követését jelenti, hanem a meglévõ hitigazságok világos, érthetõ és mai nyelven történõ megfogalmazását.

csak lehetséges, ki kell elégíteni az alapvető emberi szükségleteket” (CG, Előszó).

Minden társadalmi és politikai tevékenység előfeltétele az egyes ember belső átalakulása. „A társadalmi és a politikai tevékenység fontos, de isten-gyermekségünkéből fakadó teljes emberi méltóságunk felismerése – aminek alapja az, hogy az Ő képmására és hasonlatosságára teremtett minket – megköveteli tőlünk, hogy felvállaljuk a belső lelki átalakulást. Az emberiség jövője nem politikai reformtól, társadalmi forradalomtól vagy tudományos haladástól függ. Valami másra van szükség. Szívünk és lelkünk igazi megtérésével kell kezdődnie.” (CG, Előszó)

A körlevél szerkezetét, a vizsgált témák logikai kapcsolatát mutatja be az előszó után David Konstant, Leeds püspöke, aki Anglia és Wales Katolikus Püspöki Karán belül a dokumentumot kidolgozó munkacsoport elnöke volt. Tömören és határozottan ismerteti a megnyilatkozást, egyértelművé téve, hogy mire (és mire ne) számíton az olvasó. Ennek legfontosabb elemei a következők.

– Anglia és Wales Katolikus Püspöki Karának tagjai teljes egyetértésben, saját nevükben bocsátják ki a körlevelet.

– A püspöki kar felvállalja a konfliktust a másként gondolkodókkal, s nem akar mindenkinek tetszeni.

– Nem parancsok és tiltások listáját írták politikusoknak, és nem a tökéletes társadalom vázlatát készítették el.

Míndezeneken kívül a püspökök közlik az olvasókkal, hogy nagy óvatossággal dolgozták ki a használt fogalmakat és határozták meg szerepvállalásuk határait s hogy szeretnék megelőzni az elkerülhető félreértéseket. Szívesen vesznek minden ötletet más egyházaktól és személyektől, függetlenül attól, hogy katolikusok-e.

A körlevél két nagy részre bontható. Az első rész a katolikus egyház társadalmi tanítását általánosságban mutatja be, a második pedig ennek jelenkori alkalmazásáról szól. A dokumentumot két melléklet gazdagítja. Az elsőben található az egyház – körlevélhez kapcsolódó – társadalmi tanításának szemelvénygyűjteménye a *Rerum Novarum*tól kezdve a *Veritatis Splendor*ig bezárólag. A püspöki kar ezzel tanításának alapjait mutatja fel, s a dokumentum hitelességét igazolja. A második melléklet a szigetország katolikusainak a közjó érvényesülése érdekében létrehozott és működtetett szervezeteit ismerteti.

A közjó fogalma

A II. Vatikáni Zsinat több dokumentuma is érinti a közjó fogalmát. A *Dignitatis Humanae* meghatározása szerint „a társadalom közös java a társas élet ama feltételeinek összessége, amelyeknek segítségével az emberek a maguk tökéletességét teljesebben és könnyebben elérhetik” (DH #6). A *Gaudium et Spes* a politikai közösség céljaként a közjó megvalósítását tűzi ki.

„A politikai közösség tehát a közjó végett létezik, belőle meríti a teljes igazolását és értelmét, benne gyökerezik veleszületett és saját joga.” (GS #74)

A *Pacem in Terris* enciklikában XXIII. János a közjó kettős – anyagi és szellemi – vetületét hangsúlyozza. „Fiainkat figyelmeztetni kell, hogy a közjó az egész emberhez tartozik, azaz mind testi mind lelki szükségleteihez. Ebből következik, hogy az állam vezetői ezt a jót alkalmas úton és fokozatosan törekedjenek elérni: úgy tudniillik, hogy tartsák meg a dolgok helyes sorrendjét és a testi javakkal egyidejűleg a polgáraik lelkével is törődjenek.” (PT #57)

Az angol körlevél értelmezésében a „közjó a társadalmi feltételek teljes hálózata, amely lehetővé teszi az egyes emberek és csoportok számára, hogy teljes, ténylegesen emberi életet éljenek és élvezzenek, amit »szerves emberi fejlődésnek« is hívnak” (CG #48). „A legfrissebb társadalmi tanítás úgy tekint a közjóra, mint az egyéni jogok biztosítékára és mint szükséges társadalmi környezetre, amelyben az egyéni jogok és érdekek megítélhetők és összeegyeztethetők.” (CG #69)

A cél tehát a feltételek kialakítása, hogy emberhez méltó életkörülmények alakulhassanak ki a teljesebb élet megvalósítása érdekében. Minden, az alapfeltételek javítását szolgáló változás a közjót mozdítja elő. A keresztények számára ez így is megfogalmazható: el kell távolítani azokat a szellemi, ideológiai, gazdasági és társadalmi akadályokat, amelyek megnehezítik Krisztus követését.

Ennek konkrét, történelmi megvalósításában az egyház társadalmi tanításának két fontos alapelve segít: a szubszidiaritás és a szolidaritás. A szubszidiaritás (kisegítés elve) a társadalom vertikális kapcsolatrendszerét szabályozza, amelynek központi eleme az emberi jogok tiszteletben tartása. A szolidaritás pedig horizontális síkon segít a közjó előmozdításában. Itt a szegények melletti elkötelezettség és kiállás (option for the poor) az első számú rendezőelv.

A dokumentum legfontosabb üzenetei, sarkalatos megállapításai

Az alábbiakban röviden ismertetjük a körlevél legfontosabb megállapításait, és érzékeltetjük a dokumentum evangéliumi levegőjét és prófétai hangvételét.³

Keresztények a modern Angliában

Az egyház nem utasítja el a közgazdaságtan, a szociológia és az antropológia ténymegállapításait, hanem – igazságtartalmuknak megfelelően – szíve-

³ A válogatás önkényes, a kiragadott részletek a tanulmány szerzőjének érdeklődési területét tükrözik.

sen veszi azokat mint értékes segédeszközöket a társadalom működésének alaposabb megismeréséhez (CG #17).

Bizonyos társadalomszervezési módok nem kedveznek az emberi haladásnak és a személyes fejlődésnek. Az egyház ezeket a „bűn struktúráinak” nevezi (CG #19).

A társadalom alapvető jellegzetességei

A demokrácia nem önálló erkölcsi rendszer. A demokrácia, amennyiben egészséges, többet kíván az általános választójognál: közös értékrendszert követel meg (CG #34).

Az evangelizáció mindig az igazságtalan társadalmi rend átalakítására szólít fel, és az ezzel kapcsolatos első feladat az igazságtalanságokkal való szembeszállás, illetve azok láthatóvá tétele. Minden katolikusnak, aki a nemzet politikai életében szerepet vállal, joga van magát az evangelizálás résztvevőjének tekinteni oly módon, hogy a katolikus egyház társadalmi tanításával összhangban végzi tevékenységét. A társadalmi rend evangelizációjában az egyik legfontosabb lépés az, hogy az egyéneket megszabadítsuk attól a tehetetlenség-érzéstől és passzivitástól, ami a lehangoltságból, a reménytelenségből és a cinizusból ered (CG #40).

A jelenkori kérdések kezelése

Az egyház nem tenne eleget erkölcsi kötelességének, ha társadalmi tanításában a nagy általánosságok szintjén maradna, s kerülne a vitákat. A püspököknek különös felelősségük van abban, hogy észrevegyék és magyarázzák az idők jeleit, még a hibázás kockázatát is vállalva (CG #54).

Az elfogultság azonban kerülendő, ezért a szigetország egyetlen nagy politikai pártja⁴ sem élvezi a katolikusok feltétlen támogatását, s egyik sincs eleve kizárva a támogatásból (CG #55).

A parlamenti választással kapcsolatos sajátos kérdések

Fontos figyelembe venni, hogy mit tudunk a képviselőjelölt személyes erkölcsiségéről, de ez nem adhat alapot a magánéletbe való betolakodásra (CG #63).

A brit alkotmányos elvek fontos része, hogy a képviselőnek – megválasztása után – minden szavazót képviselnie kell, nemcsak azokat, akik rá szavaztak (CG #65).

A közjó és az emberi jólét

Bizonyos határon túl a nagyon gazdagok és a szegények közötti jövedelmekülönbség már károsítja a közjót. Ekkor a társadalom már nem a közjó, hanem a gazdagok érdekei szerint működik. Egyes ideológusok szerint a

⁴ Nagy-Britannia három legjelentősebb politikai pártja a Konzervatív Párt (Conservative Party), a Munkáspárt (Labour Party) és a Liberális Párt (Liberal Party).

gazdagok további gazdagodása – a gazdasági „törvények” elkerülhetetlen következményeként – végső soron a kevésbé jómódúak és a szegények sorsát is javítja. Ez a feltevés azonban mind a józan észnek, mind az általános társadalmi tapasztalatnak ellentmond (CG #71 és #72).

Erkölc a piacon

A közjóról szóló katolikus tanítás nem egyeztethető össze a korlátlan szabadpiaci (laissez faire) kapitalizmussal, amely kitart amellett, hogy a jövedelmek és a vagyon elosztását teljes mértékben a piaci erőkre kell bízni. Ez az elmélet azt feltételezi, hogy a nagyszámú egyéni fogyasztói döntés összegződésével azonosított közjó magától is létrejön egy tökéletes verseny állapotában lévő és teljesen szabad piacgazdaságban (CG #76).⁵

A katolikus egyház társadalmi tanítása kifejezetten elutasítja a piaci erők automatikus jótékony hatásáról szóló hiedelmet (CG #77).

Az egyház elismeri, hogy a piaci erők – ha a közjó érdekében megfelelően szabályozottak – egy fejlett társadalomban hatékony mechanizmusai az erőforrások és a szükségletek összehangolásának. A szolidaritás elvének megfelelően a piac egészséges működése etikus magatartást igényel a szereplőktől, s bizonyos etikai elveknek a szabályozó és jogi kereteken belül is érvényesülniük kell (CG #78).

Az a keresztyény tanítás, miszerint mások szolgálata értékesebb saját magunk szolgálatánál, bizonyosan nem felel meg a kapitalista gazdaság alapvető szellemiségének (etoszának) (CG #79). Ennek a kapitalista etosznak az eredménye az önzetlen cselekedetek általános helytelenítése és lebecsülése, valamint annak a cinikus feltevésnek a hirdetése, hogy az önzetlennel cselekvőket valójában leplezett önző motívumok vezérlik (CG #80).

Fel kell tenniük maguknak a kérdést azoknak, akik a korlátlan szabadpiacra épülő kapitalizmus mellett kardoskodva a köz- és magánerkölcsök hanyatlásáról is panaszkodnak, hogy valójában nem egymásnak kölcsönösen ellentmondó két üzenetet közvetítenek-e (CG #80).

Kiállás a szegények mellett

Nem engedhető meg, hogy a profitra törekvés kiszorítsa az erkölcsi megfontolásokat. Így például a hirdetésekkel történő piacteremtés és ösztönzés olyan társadalom létrehozásának veszélyével jár, amelyben a valós vagy a mesterséges anyagi igénykielégítés aránytalanul nagy teret kap, háttérbe szorítva minden más értéket (CG #84).

A korlátlan szabadpiac valójában olyan alternatíva, ami a szegények érdekei ellen dolgozik (CG #85).

⁵ A körlevél nem fejt ki azt a gondolatot, hogy a „tökéletes verseny” és a „teljesen szabad piac” csupán elvont közgazdasági fogalmak, s a valóságban nem léteznek.

A munka világa

A munkásokat olyan – a katolikus tanítás által következetesen védelt – jogok illetik meg, amelyek a tőke jogai felett állnak. Ezek közé tartozik a tisztességes munkához, az igazságos bérhez, a foglalkoztatás biztonságához, a megfelelő pihenéshez és a szabadsághoz, a munkaidő korlátok közé szorításához, az egészség- és balesetvédelemhez, a diszkrimináció-mentességhez, a szakszervezet-alapításhoz és az ezekhez való csatlakozáshoz, valamint a sztrájkhoz, mint végső eszközhöz való jog (CG #91).

Az egyház hangsúlyozza, hogy a munkavállaló teljes emberi személy, s nem árucikk, amelyet a piaci elvárásokhoz igazodva lehet adni-venni (CG #92).

A profitot nem tekinthetjük úgy, mint a menedzserek vagy a tulajdonosok kizárólagos részesedését. Úgy kell tekinteni, mint „társadalmi osztalék” forrását, amelyből mások is jogosan akarnak részesülni (CG #92).

Erkölcseleg elfogadhatatlan a munkanélküliség oly módon történő csökkentése, hogy a béreket a dolgozók megfelelő életkörülményeit biztosítani képes szint alá engedik esni (CG #97).

Ha a munkaerőpiacon igazságtalanul alacsony munkabér alakul ki és a munkaadók kizárólag ezt hajlandók megfizetni alkalmazottaiknak, akkor figyelmeztetni kell őket dolgozóik jólétét illető erkölcsi kötelezettségeikre (CG #98).

A globális közjó

Az egyre inkább globalizálódó társadalom megköveteli, hogy a közjó szempontjából vizsgált emberi közösség léptéke nemzeti síkról nemzetközi szintre emelkedjen (CG #102).

Az egyetemes közjó sérül akkor, ha a Föld bármely pontján nincs kielégítve mindenki alapvető szüksége – amibe a tiszta víz, az élelem, a lakás, az egészségügyi szolgáltatások, az oktatás és a tisztességes megélhetés (például családfenntartás) tartozik – vagy ha nem mindenkinek tisztelik a jogait és az emberi méltóságát (CG #102).

Az egyház következetesen figyelmeztetett arra, hogy a piaci erőkre való kizárólagos és túlzott ráhagyatkozás milyen veszélyekkel jár a nem egyenrangú nemzetközi résztvevők közötti gazdasági kapcsolatokban. Szabad kereskedelem esetén az erős legyőzi a gyengét, a fejlett pedig a kevésbé fejletet (CG #105).

Tulajdonjog és tulajdon

A magántulajdonhoz való jogot az egyház úgy védi, mint az emberi szabadság lényegi alkotórészét és garanciáját. Kívánatosak azok az intézkedések, amelyek – a közjónak alárendelve – a magántulajdon terjesztését célozzák. De a magántulajdonon „társadalmi jelző” van, és az egyház – a tulajdonjoggal való múltbeli visszaélések miatt – arra az álláspontra helyezkedett,

hogy vagyonbirtokosokra vonatkozó jelentős megszorító intézkedéseket is elfogad (CG #109). Ugyanis a gazdaság van az emberért, nem pedig fordítva (CG #111).

A krízis társadalmi vetülete

A nemzet valódi válsága nem gazdasági, hanem erkölcsi és szellemi (CG #113). Ennek következtében úgy látszik, hogy az angolok kezdik elveszteni egy jobb jövő lehetőségébe vetett hitüket (CG #114). Ez a közjő iránti bizalomvesztés az egyik elsődleges tényezője az országot jellemző borúlátó hangulatnak (CG #116).

A közjót akkor is meg kell valósítani, ha jelentős ellenérdekelt gazdasági erőkkkel állunk szemben (CG #119). A katolikus egyház társadalmi tanítása ebben az egyenlőtlen helyzetben határozott erkölcsi iránymutatással nyújt segítséget és erősíti meg a reményt: nincs olyan társadalmi tendencia – legyen az bármilyen kedvezőtlen is –, amely ne lenne visszafordítható (CG #120).

A magyar és az angol körlevél összevetése

Bár a magyar körlevél kiadásakor a hazai sajtó- és társadalmi visszhang alapvetően kedvező volt, mégsem lehet teljes az örömünk. Az egyház megszólalásának jogosultságát a kemény és a puha diktatúra évtizedei alatt nemcsak kétségbe vonták, hanem egyenesen tiltották is. A tiltás sokféle reakciót váltott ki a keresztényekből. Voltak olyanok, akik sokéves börtönt is vállalva vallották meg hitüket, és voltak, akik óvatosságból túlélésre rendezkedtek be. Ők inkább csendben maradtak, kompromisszumot kötöttek a diktatúrával és – adott esetben – a lelkiismeretükkel, s beépültek az akkori politikai rendszerbe. Most, a rendszerváltás után is megfigyelhető ez. Sokan még mindig nem mernek hitvallókká lenni, s ennek nyomai, sajnos, a körlevélben is észrevehetőek. A gyakran börtönt is megjárt hitvallók – akik nyiltabb, határozottabb, prófétaibb hangú megnyilatkozást vártak – csalódva tapasztalták, hogy a körlevél hangnemét az óvatosság és a kompromisszumkészség határozta meg.

Mindenképpen tanulságos tehát az angol és a magyar katolikus egyház társadalmi kérdésekről szóló dokumentumainak összevetése néhány jellemző különbség kiemelésével. (A zárójelben szereplő számok a magyar körlevél szakaszainak számát jelentik.)

A magyar püspöki kar *ajánlásokat* ad (#11), amelyek „*segíthetik a szakembereket*”, míg az angolok hangsúlyozzák: az egyház társadalmi tanítása „*nem fakultatív*” (not optional teaching), hanem kötelező érvényű. A magyar körlevélből hiányzik ez a határozottság. A „*lehetőség szerint*” (#30), a „*kellene*” (#54) és az „*igen fontos lenne*” (#61) kifejezések nem felszólító módúak, így erkölcsi kibúvóként szolgálhatnak.

A magyar körlevél 45. szakaszában szereplő állítás szerint „*eve nem lehetett kielégítő, egyértelmű alapelveket találni a privatizációhoz*”. Azt azonban bizonyosan meghatározhatjuk, hogy a katolikus társadalmi tanítás evangéliumi szellemében bizonyos elvek és megoldások szóba sem jöhetnek, például olyanok, amelyek a vállalatfelvásárlások és -átszervezések után *indokolatlan és méltánytalan* elbocsátással járnak, mert ezzel a – többnyire képzetlenebb – munkásokat hozzájuk lehetetlen helyzetbe, s a tisztas életvitel esélyeit csökkentik. A határozott kiállás a szegényekért az angol körlevélben sokkal markánsabban jelenik meg, noha az angol életszínvonal nyilvánvalóan magasabb a hazainál. Itt érdemes lenne további összevetést végezni, hogy milyen kérdések – és miért – maradtak ki a magyar körlevélből (például szakszervezetek, parlamenti választások), amelyek viszont az angolban önálló fejezetként szerepelnek.

A szépítő körülírás, a híres angol understatement inkább a magyar körlevélben érhető tetten. A 65. szakasz szerint „*látványosan egyetlen intézmény sem tért le az alkotmányosság és a jogállamiság, vagyis az alkotmánynak és a törvényeknek való engedelmeskedés útjáról*”. Azonban a bérek jogtalan visszatartása – például a törvény által előírt fizetésemelés szándékos megtagadása formájában – a súlyos bűnök közé tartozik. Ha a jogszabályokon kívül az erkölcsi törvényeket is figyelembe vesszük, akkor az egyes társadalmi rétegek (például diákok és nyugdíjasok) tudatos egymás ellen fordítása sem utal felelős politizálásra. A hatályos abortusz törvény révén nyíltan életellenes, szociálpolitikai gyakorlatával pedig családdellenes kormány viszont pozitívan értékelte a hazai püspökkari megnyilatkozást,⁶ ami jelzés értékű. Ha egy hitelességre igényt tartó egyházi megnyilatkozás a mindenkor kormányzat felelősségét a valós tények szépítő beállításával csökkenti, akkor ez olyan, mintha Jézus mosná Pilátus kezét, aminek Pilátus joggal örülhetne.

Az 52. szakaszban a gazdaság „sajátos mozgástörvényeiről” olvashatunk, ám észre kell vennünk, hogy a gazdaság „törvényszerűségei” valójában általunk teremtett feltételek, így ezek emberi döntésekkel megváltoztathatók. E felismerés hiányában erkölcsileg elfogadhatatlan struktúrák támogatóivá válhatunk. A megelőzésre mindig nagyobb hangsúlyt kell fektetni, mint az utólagos orvoslásra, mégis csak a piaci működés hibáinak kiigazításáról esik szó (#55). A hibák kialakulásának megelőzése sem a magyar, sem az angol körlevélben nem kap kellő hangsúlyt.

A hiteles tanítás alapköve a példamutatás, hiszen Jézus is saját életpéldájával mutatta meg, hogyan lehet Isten akaratának engedelmeskedve élni a Földön. Tanárok, ifjúsági vezetők élete bizonyítja, hogy a személyes példamutatás hiánya adott esetben teljesen hatástalanná teszi a tanítást és a ne-

⁶ Jelen írás 1997 tavaszán készült, amikor még szocialista-liberális kormánykoalíció irányította az ország ügyeit.

velést. Ezért fontos, hogy az egyház – amibe értelemszerűen a civilek is beletartoznak – önkritikusan vizsgálja meg az alábbi kérdéseket, amelyeknek lényege így fogalmazható meg: hogyan áll az egyház társadalmi tanításának megvalósításával a saját intézményein belül? (Ez a megközelítés az angol körlevélből részben, a magyarból teljesen hiányzott.)

– Hogyan viszonyul az egyház a sajtószabadsághoz? Megjelenthetnek-e például kritikusabb írások is a körlevélről, vagy csak a sikerpropaganda láthat napvilágot arra hivatkozva, hogy még „a kormánypártok is pozitívan értékelték” azt?

– Munkaadóként mennyire bánnak igazságosan és méltányosan az egyházi személyek a foglalkoztatottaikkal? A fizetések és a munkaidő megállapításánál milyen módszereik vannak, amelyek a vállalatok számára is iránymutatók lehetnek?

– Milyen lépések történnek annak érdekében, hogy az egyház társadalmi tanítása ne csupán szűk rétegekhez jusson el, hanem minden jó szándékú ember döntéséhez támaszt nyújthasson, különösen olyan helyzetekben, amikor az írott jog ellentétben áll az erkölcsi törvényekkel?

– Mennyire hiteles és rendezett az egyháziak és a vallásos civilek élete, különösen azoké, akik az egyházat a nyilvánosság előtt képviselik? Amint egy rendezetlen házasetű katolikus nem tud hitelesen kiállni a családok védelmében, úgy hogyan tudna olyan valaki érdemben közreműködni az agglomerációban, aki még nem dolgozta fel a II. Vatikáni Zsinat tanítását?

A bűn struktúrái

A „bűn struktúrái” (structures of sin) fogalma a jelen világ tipikus bűneivel való szembesüléskor fogalmazódott meg. Az angol körlevél által is kifejtett fogalom különös jelentőségű mind a nyugati országokban, mind pedig hazánkban. Érdemes ezért részletesebben ismertetni az egyház erre vonatkozó tanítását. II. János Pál *Sollicitudo rei Socialis* kezdetű enciklikájában a következőképpen határozza meg ennek lényegét.

„Ha a mai helyzet a különböző természetű nehézségek rovására írható, akkor jogosan beszélhetünk a »bűn struktúráiról«, amelyek ... a személyes bűnben gyökereznek, és ezért mindig a személyek konkrét tetteihez kapcsolódnak, akik ezeket létrehozzák, megerősítik és felszámolásukat megnehezítik. Így megerősödve terjednek és további bűnök forrásaivá lesznek az ember magatartását befolyásolva. A »bűn« és a »bűn struktúrái« olyan fogalmak, amelyeket nem régen alkalmazunk a mai világ állapotára. De a szemünk elé táruló dolgokat szabatosan nem érthetjük meg, ha nem nevezzük nevén a minket szorongató bajok gyökerét.” (SRS #36)

„Ehhez az általános vallási jellegű elemzéshez hozzáadható néhány részletesebb megfontolás, hogy felismerhetők legyenek a cselekedetek és magatartások között azok, amelyek ellenkeznek Isten akaratával és a felebarát javával, és azok a »struktúrák« is, amelyeket ezek létrehoztak. Ilyen

főként kettő tűnik ki manapság: egyik a profit utáni kizárólagos vágy, a másik pedig az a hatalomvágy, amely saját akarátát is rá akarja kényszeríteni a másikra. Mindkettőhöz, jobb megismerés végett, hozzáfűzhető kifejezés: a »minden áron«. Itt ugyanis az emberi akaratok feletti uralomról van szó, annak minden következményével együtt.

Bár a kettőt elválaszthatjuk egymástól, mert egymás nélkül is léteznek, de – az élénk táruuló látványban – elválaszthatatlanul össze vannak kapcsolódva akkor is, ha valamelyik túlsúlyban van.

Ennek a kettős gyökereű bűnös magatartásnak nyilvánvalóan nemcsak egyes személyek esnek áldozatul, hanem nemzetek és szembenálló tömbök is. Ez még jobban kedvez a »bűn struktúrái« kialakulásának... Ha a modern »imperializmus« bizonyos formáit ezeknek a morális kritériumoknak fényében vizsgálánk, meglátnánk, hogy bizonyos döntések mögött, amelyek látzólag csak gazdasági vagy politikai jellegűek, valójában a bálványimádás valódi formái rejlenek: a pénzé, az osztályideológiáé, a technológiáé.” (SRS #37)

A fatalizmus elfogadhatatlansága

Sajnos a fatalizmussal – a megváltoztathatatlan sorsba, rendszerekbe, intézményekbe való kényelmes, de lényegében cinikus beletörődéssel – keresztény értelmiségi körökben is gyakran találkozni, mondván „ez van, ezeket a kereteket kell elfogadni, és egyébként is örüljünk, hogy vége a nyílt üldözésnek”. Keresztény szemmel ez a magatartás elfogadhatatlan. A fatalizmust determinizmussal, történelmi „törvényszerűségekre” hivatkozással próbálják védeni mind társadalmi, mind gazdasági szinten. Az angol körlevéi nyíltan állást foglal a gazdasági determinizmussal szemben: „Az egyház elvetette a gazdasági determinizmust akár a baloldaltól, marxizmus formájában, akár a jobboldaltól, a korlátlan szabad piac doktrínájában vagy a *laissez faire* közgazdaságtan alakjában jelent meg.” (CG Bevezető)

Mivel a bűn struktúrái (tipikus bűnök) és a strukturális bűn (erkölcstelen rendszerek)⁷ egyre nyilvánvalóbbak a mai társadalmi-gazdasági berendezkedésben, ezért a keresztények nem menekülhetnek fatalizmusba és determinizmusba a kínos kérdések és az azokra adott keresztény válasz következményei elől.

A közgazdaságtanban a fatalizmus és a strukturális bűn egyik egyre kiáltóbb példája a tudományterület általánosan elfogadott emberképének (homo oeconomicus) fogyatékosága és az ebbe való beletörődés. Keresztény szemmel a társadalomtudományokban a homo moralis (erkölcsös ember)

⁷ Bár a katolikus egyház társadalmi tanításában nem találkozunk a *strukturális bűn* nyílt megfogalmazásával, mégis érdemes bevezetni ezt a fogalmat, mert a bűn struktúrái számos esetben intézményesülnek, olyan rendszereket hozva létre, amelyekben aránytalanul nehezebbé válik az emberek számára a tisztességes és az erkölcsös élet.

kívánatosabb lenne, s ily módon sokkal realisabb és hitelesebb lehetne a társadalmi-gazdasági jelenségek megközelítése és leírása. Természetesen nagy bátorság kell az újragondolásra, amit a berögződött e világi, „materiális értékeken” alapuló társadalmi-gazdasági elméletek nehezítenek, nem is beszélve a strukturális igazságtalanságokból fakadó esetleges személyes előnyökről és ezek megideologizálásáról. Azon kell fáradozni – és ez a közjó értelme a keresztyények számára –, hogy a társadalmi keretek keresztyényiek legyenek. Iránymutatóként szolgál Jézus felszólítása: „*Kövess engem!*” (Mt 9,9); és biztatása, amikor a legnagyobb vihar közepén a kicsinyhitűek és aggódók elé áll és azt mondja: „*ne féljetelek!*” (Mt 14,27) A személyes hibákat, nemtörődőséget, forrófejű kamaszságokat a tékozló fiú módjára kell bevallani, letenni és az Isten irgalmában bízva Sámuellel együtt mondani: „*Beszélj, szolgálád figyel!*” (1Sám 3,10)

Quo vadis, Ecclesia?

Akad, aki a két körlevél összevetésekor arra figyelmeztetett, hogy könnyű az angoloknak, mert ott valószínűleg nem függ annyira a kormányzattól az egyház anyagilag. Ha itthon túl keményen, határozottan fogalmaz a püspöki kar, akkor az esetleg kevesebb költségvetési támogatáshoz vezethet. Ennek értelmében az egyház az államhatalom lakója lenne. A Szentírás szerint két úrnak viszont nem lehet szolgálni, és Jézust választva tisztában kell lenni figyelmeztetésével: „*Mindenki szemében gyűlöletesek lesztek nevéért. Aki azonban mindvégig kitart, az üdvözl.*” (Mt 10,22)

Az egyház állandóan az evangélium állandósága és az aggiornamento között örlődik, mert felvállalja, hogy a tanítás örök, a pasztoráció viszont változó. Nem lehet a dogmatikába menekülni, de e világi okoskodásba sem szabad gabalyodni. A második esetre intő példa Szent Pál első útja Athénba (ApCsel 17,16–34).

Az egyház mécs és magasra emelt jel – így világít és mutat utat az embereknek. A mécs nem szabad véka alá rejteni. Nem lenne elfogadható, ha az egyház arra hivatkozva nem adna egyértelmű iránymutatást erkölcsi kérdésekben, hogy „*sokkolná az embereket és a társadalmat, ha az evangéliumot a maga egyszerűségében és felszólításaival hirdetnék*”. Érdemes végigvinni ezt a gondolatot egy erkölcsi kérdés alapján. Ha a fiataloknak – a párkapcsolatok terén – a házasság előtti tisztaságról szóló tanítást arra hivatkozva hallgatnák el a szülők, a lelkivezetők és a gyóntatók, hogy ezzel komoly lelkiismeret-furdalásokat, traumákat előznek meg, akkor a fiatalokat megfosztanák egy fontos erkölcsi támasztól, s a félresiklások, fegyelmeztelenségek rendezésének még a lehetőségét is elzárnák előlük. A talentumok ily módon történő elásása nem nevezhető bölcs stratégiának.

Az evangéliumi hűség erkölcsi kérdésekben nem enged kompromiszumokat. Jézus is egyenesen beszélt, illetve ilyen magatartásra szólított fel: „*Így beszéljetelek inkább: az igen igen, a nem nem*” (Mt 5,37). Erkölcsi kér-

désekben nem lehet arra hivatkozva köntörfalazni, hogy jobb óvatosnak lenni, nem érett meg a helyzet, nem ért még ide a zsinat szelleme. Ha senki nem vállalja fel, akkor soha nem is fog megérkezni!

Az egyház sokkal több mint valamiféle szociológiai vagy közgazdasági műhely, illetve konferenciaszervező vállalkozás. Más a küldetése, nevezetesen: „*hirdessétek az evangéliumot minden teremtménynek*” (Mk 16,15) és „*tegyétek tanítványommá mind a népeket*” (Mt 28,19). Nem a közéleti szereplés, a társadalmi elismertség jelenti az egyház eredményességét, hanem az egyéni életek krisztusivá formálása. Ehhez nyújthat segítséget egy körlevél, amennyiben az ember egyéni életéhez segítő iránymutatást is ad és nem hiányzik mondanivalójából a lelki, erkölcsi sik.

1989 óta sok szervezet bukott bele a saját által ásott verembe, mert egy pillanat alatt akart egy korábban elnyomott vagy megszüntetett intézményt a „régi fényében” látni. Felépítették a hierarchiát, székházaik és folyóirataik is vannak, épp csak a „közkatona” és az élet hiányoznak belőlük. Ha a rendszer alapelemei életképesek és egészségesek, akkor nem kell aggódni, a kicsi idővel kinövi magát. Az építkezési folyamat sorrendje azonban nem felcserélhető. Az egyházat sem lehet „felülről” felépíteni, s nem kell csillogóvá, a tudományos és a politikai életben is szalonképessé tenni. Assisi Szent Ferenc alakja jel lehet: nem e világnak, e világi, materiális mércéknek kell megfelelni, hanem az örök értékeket képviselve kell megmutatni, hogy mire hivatott az egyház.

Inkább Jézus hívására érdemes figyelni, aki erkölcsi kérdésekben nem ajánl, hanem cselekedetre szólít: *jöjj és kövess engem!* A keresztyén hozzáállás ehhez csak egyféle lehet: „*Itt vagyok, Uram, mondd, mit tegyek?*”, és nem pedig „*majd meglátjuk, Uram, mit tehetek, ha ráérek és nem lesz annyi dolgom és a politikai légkör is megengedi, hogy...*”

Nem helyes az egyházat túlélésre, átmentésre berendezni, s nem jó struktúrákat és intézményeket óvni az ember rovására. Mindig az embert, az ember méltóságát kell szem előtt tartani és védeni. Jézust nem érdekelte, hogy a nép – egy eredetileg a közösség életét védő „óvintézkedés” jegyében – a törvény alapján akar megkövezni valakit (Jn 8,1–11). Ő a kiszolgáltatott, a bűnös, *de megtérésre kész* embert látta csak. Mert Ő tudja, hogy „*egy istenarc van eltemetve bennünk*”. Ez az arc egyszerre krisztusi és gyermeki: istengyermekei. Az istengyermekség nem lehet kamaszkori, amely az igazsággal bunkózza le testvérét; sem felnőtt cinizmus, ami már ismeri a világot, „*ne akarják átejtetni, nem lehet a világot megjavítani*”, s így inkább megalkuszik. E lelki, s nem testi gyermekség fiatalságot, dinamizmust, együttérzést, őszinte tisztaságot, élő lelkiismeretet és reménnyel teli bizalmat jelent.

A keresztyén értelmiségnek óriási a felelőssége, hogy az „óvatosak” életét éli-e, vagy a hitvallók közé áll. Pünkösd ünnepe önmagában csodálatos jel, amikor az apostolokat a Szentlélek hittel és kegyelemmel tölti el,

hogy bátran és félelem nélkül hirdessék az evangéliumot. A katakombakereszténység ma már nem kényszerítő valóság, a több évtizedes lelki elnyomás nyomait viszont sokan még be nem gyógyult sebként viselik magukon. II. János Pál apostolutódként a világ minden táján, minden nyelven szelíden és türelmesen fordul hozzájuk: *ne féljete!* Jónás – bár lelke inkább húzta a sivatagba, ahol nem kell félni, hogy a fedett nép megkövezi – hirdette az Úr üzenetét. *Babits Jónása* arra is figyelmeztet, hogy „*vétkesek közt cinkos, aki néma*”. Az egyháznak prófétai feladata van, így ha megszólal, elvárható – amint azt Anglia és Wales Katolikus Püspöki Karának körlevele mutatja – , hogy így beszéljen inkább: az igen igen, a nem nem.

HIVATKOZÁSOK

Catholic Bishops' Conference of England and Wales [1996]: *The Common Good*; Catholic Bishops' Conference of England and Wales,
<http://www.tasc.ac.uk/cc/cbc/cg.htm>

Cserháti J. – Fábrián Á. (szerk.) [é. n.]: *A II. Vatikáni Zsinat tanítása – A zsinati döntések magyarázata és okmányai*; Szent István Társulat, Budapest

Magyar Katolikus Püspöki Kar [1996]: *Igazságosabb és testvériesebb világot! A Magyar Katolikus Püspöki Kar körlevele a hívekhez és minden jóakarátú emberhez a magyar társadalomról*; Magyar Katolikus Püspöki Kar, Budapest

Tomka M. – Goják J. (szerk.) [é. n.]: *Az egyház társadalmi tanítása – Dokumentumok*; Szent István Társulat, Budapest